

วัฒนธรรมกับพฤติกรรม ของคนไทย

ผศ.ดร.อ้อมเดือน สดมณี *

สังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ มีความแตกต่างกันทั้งในด้านสภาพแวดล้อมและค่านิยมทางสังคม คำว่าวัฒนธรรมมีผู้ให้คำนิยามไว้มากมายแต่ที่สำคัญคือวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ วัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมน่าจะถือได้ว่าเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคม ที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมา ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทาง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สังคมและธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันตามนี้ วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมี ความหลากหลายและซับซ้อน แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการผลิตใหม่ of ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสถานะแวดล้อม (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2538 : 4)

วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันในสังคมเดียวกันทำความเข้าใจกันว่า จะยึดระบบไหน พฤติกรรมใดบ้างที่จะถือเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติ และมีความหมายอย่างไร ข้อตกลงเหล่านี้คือการกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคม วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา และสอนให้คนรุ่นหลังๆ ได้เรียนรู้ ฉะนั้นระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก (อมรา พงศาพิชญ์. 2537)

นักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจศึกษาความหลากหลายของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมวัฒนธรรม

ต่าง ๆ เป็นอย่างมาก การศึกษาแนว “วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ” (culture and personality) ได้เริ่มขึ้นในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1920 โดยมี ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) “บิดาแห่งวิชามานุษยวิทยาในสหรัฐอเมริกา” เป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาวิจัยในระยะเริ่มแรก ปัจจุบันนิยมเรียกการศึกษานี้ว่า “มานุษยวิทยาจิตวิทยา” (Psychological anthropology) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาที่อาศัยทฤษฎีและเครื่องมือทางจิตวิทยาเข้าช่วย จุดมุ่งหมายของการศึกษานี้คือการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพของมนุษย์กับสังคมวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ. 2537 : 171)

คำว่า “บุคลิกภาพ” ที่ใช้ในการศึกษาแนวนี้จะหมายถึงระบบอันเป็นผลรวมของอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเชื่อ ที่มนุษย์ได้รับการเรียนรู้ทางสังคม รวมทั้งประสบการณ์ที่อาจแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล และแสดงออกมาในความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของมนุษย์ บุคลิกภาพมิใช่พฤติกรรมแต่เป็นพลังที่

ทำให้พฤติกรรมของมนุษย์มีความคงที่และสม่ำเสมอ สังคมวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (socialization) จึงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของมนุษย์

วิธีการศึกษาแนววัฒนธรรมและบุคลิกภาพ

ในการศึกษาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพที่มีทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งอาจจัดเป็นกลุ่มทฤษฎีได้หลายแนวด้วยกันคือ

แนวคิดที่ว่าบุคลิกภาพถูกกำหนดโดยลักษณะทางชีววิทยา คือ เชื่อว่าปฏิกิริยาทางพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ ถูกกำหนดโดยสภาพรูปร่างหรือกรรมพันธุ์ เช่น เชลดอน (W.H. Sheldon) ได้แบ่งคนเป็น 3 ประเภทคือ คนอ้วน จะมีบุคลิกภาพเป็นคนเจ้าสำราญ ชอบสนุกสนาน ชอบสังคม อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย คนผอมจะมีบุคลิกภาพเป็นคนเจ้าคิด เกร่งขี้มึน เก็บตัว พุดน้อย ไม่ค่อยแสดงอารมณ์ คนล่ำสันจะมีบุคลิกภาพชอบผจญภัย ไม่ชอบคิดฝัน ทำอะไรทำจริง ชอบต่อสู้ มานะ แต่ต่อมาจากผลงานวิจัยในระยะหลังชี้ให้เห็นว่าขาดความถูกต้องแม่นยำ และขาดความสมเหตุสมผล

ทฤษฎีแนวจิตวิทยา

กลุ่มนี้เชื่อว่าบุคลิกภาพเป็นผลของการหล่อหลอมของกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งมนุษย์จะได้รับตั้งแต่แรกเกิด ทุกสังคมมีภาระหน้าที่ที่จะต้องอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ให้มีความเป็นมนุษย์ที่มีความรับผิดชอบ รู้ถึงความคาดหวังของสังคมที่เขาเป็นสมาชิก มีความเข้าใจบรรทัดฐานของสังคม สามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ได้อย่างราบรื่น ฟรอยด์ เป็นนักจิตวิเคราะห์ เขาได้วิเคราะห์บุคลิกภาพของมนุษย์โดยเสนอความคิดของเขาว่า มนุษย์มีองค์ประกอบทางจิตอยู่ 3 ส่วน สิ่งที่เป็นบุคลิกภาพของบุคคลก็คือผลของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของจิต ผู้สนับสนุนฟรอยด์อีกคนหนึ่งคือ อีริกสัน (Erik H. Erikson) เขาเชื่อว่า บุคลิกภาพของบุคคลนั้นจะถูกปลูกฝังโดยการจัดเกลาทางสังคม ซึ่งผู้จัดเกลาที่สำคัญยิ่งคือบิดามารดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนที่บุคคลยังเยาว์อยู่ การอบรมจัดเกลาของบิดามารดานั้น จะช่วยในการพัฒนาทางจิต ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมสังคม ถ้าได้รับการจัดเกลาแบบทอดทิ้ง ไม่เอาใจใส่ ไม่ได้

ให้ความรักความอบอุ่นอย่างเพียงพอ ไม่ได้รับการตอบสนองในความ ต้องการ บุคลิกภาพของเด็กก็จะถูก หล่อหลอมขึ้นมา ให้เป็นผู้มีบุคลิกภาพ ของคนหวาดระแวง ไม่มีความเชื่อมั่น ในตนเอง ไม่ไว้วางใจใคร กลายเป็นเด็ก ลิ่นหว้าง มีปมด้อย ปฏิเสธสังคม ชอบ แยกตัวอยู่ตามลำพัง เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ เขาจะเป็นคนเห็นแก่ตัว ลับสนในบทบาทหน้าที่ของตนเอง (ประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาติ. 2537 : 53 - 54)

ทฤษฎีสถิตฐานวัฒนธรรม

รูธ เบเนดิกต์ (Ruth Benedict, 1887 - 1948) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันเป็นผู้บุกเบิก ประสพการณ์ จากงานวิจัยภาคสนามกับชาวอินเดียน ในอเมริกาเหนือหลายกลุ่ม ในหนังสือ เรื่อง Pattern of Culture (1934) เบเนดิกต์ มีสมมติฐานว่า รูปแบบของ วัฒนธรรมอาจแยกออกเป็นรูปแบบ หลัก ๆ ได้คือ วัฒนธรรมที่มีรูปแบบ อบอุ่น โชน และวัฒนธรรมที่มีลักษณะลุ่ม หลงก้าวร้าว เบเนดิกต์ เสนอว่า วัฒนธรรม เกิดจากความพยายามของมนุษย์ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบใน ชีวิตประจำวัน มนุษย์ต่างเผ่าพันธุ์จะ เลือกสรรวิธีการแก้ปัญหาเหล่านี้แตก

ต่างกัน ยังผลให้ลักษณะของพฤติกรรม ของมนุษย์เผ่าพันธุ์ต่างๆ ไม่เหมือนกัน ลักษณะของพฤติกรรมจะได้รับการ เลือกสรรและพัฒนาต่อไปเรื่อยๆ จน กลายมาเป็นแบบแผน (pattern) ซึ่ง มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับว่าดี งาม และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

การเลือกสรรลักษณะต่าง ๆ ขึ้น มาเป็นแบบแผน ทำให้มนุษย์เผ่าพันธุ์ หนึ่ง ๆ มีทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม สอดคล้องเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ กลุ่ม วัฒนธรรมคือการรวมตัวกันของ แบบแผนต่าง ๆ ของพฤติกรรม ซึ่งก่อ ให้เกิดแบบแผนใหญ่ (Master pattern) ซึ่งครอบงำ ควบคุมแบบแผนซึ่ง เบเนดิกต์ เรียกแบบแผนใหญ่ นี้ว่า “สถิตฐานวัฒนธรรม” (cultural configuration) เบเนดิกต์อธิบายว่า วัฒนธรรมเปรียบได้กับ “บุคลิกภาพ” ของมนุษย์ ซึ่งมีสถิตฐานทางจิตใจ (psychological configuration) แตกต่าง กันออกไป ซึ่งทำให้คนมีค่านิยม บุคลิกภาพ และพฤติกรรมแตกต่างกัน (ยศ สันตสมบัติ. 2537 : 172 - 173) จุดอ่อนสำคัญของทฤษฎีนี้คือ การเน้น การรวมกันโดยไม่คำนึงถึงความขัดแย้ง

อยู่ในแบบแผนเดียวกันไม่ได้ ขัดต่อความเป็นจริงของสังคม

นักมานุษยวิทยาอีกท่านหนึ่งคือ มาร์กาเร็ต มีด (Margaret Mead) ในหนังสือของเธอชื่อ *Coming of Age in Samoa* (1928) เธอศึกษาถึงบทบาทของวัฒนธรรมที่มีต่อบุคลิกภาพของวัยรุ่น โดยตั้งปัญหาว่า การที่วัยรุ่นส่วนใหญ่ มักจะมีปัญหาทางด้านอารมณ์ต่อต้านกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นเพราะผลของการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาใช่ไหม หรือเป็นเพราะผลของการหล่อหลอมของสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพื่อการพิสูจน์ มีด ไปทำการศึกษาที่เกาะซามัว (Samoa) ซึ่งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิก ใช้เวลา 9 เดือน ศึกษาเด็กสาวจำนวน 50 คน จาก 3 หมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่าวัยรุ่นของซามัวเป็นวัยที่ไม่ได้มีปัญหา ชีวิตของวัยรุ่นในสังคมนี้เป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่เข้มงวด ไม่มีปัญหา เด็กทำตามคำสั่งพ่อแม่ ไม่ก้าวร้าวต่อต้านกฎเกณฑ์ของสังคม เธอเชื่อว่าบุคลิกภาพดังกล่าวเป็นผลมาจากสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่ขัดเกลาวัยรุ่นของซามัว วัยรุ่นไม่จำเป็นต้องเป็นวัยแห่งความกดดันเสมอไป

ลักษณะประจำชาติ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลสหรัฐอเมริกามอบหมายให้นักมานุษยวิทยาเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าโดยการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ งานเขียน วรรณกรรม สัมภาษณ์คนเชื้อชาตินั้น ๆ ที่อาศัยอยู่ในอเมริกามาทำการวิเคราะห์ลักษณะบุคลิกภาพของชนชาตินั้น เบเนดิกท์ ได้เขียนหนังสืออยู่ 2 เรื่องที่แปลเป็นไทยคือ ดอกเบญจมาศและดาบขามูไร (*Chrysanthemum and the Sword*) เกี่ยวกับลักษณะบุคลิกของคนญี่ปุ่น และวัฒนธรรมและบุคลิกลักษณะของคนไทย (*Thai Culture and Behavior*) ปัจจุบันมีนักวิชาการหลายคนปรับปรุงวิธีการศึกษาและวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลให้รัดกุมขึ้น โดยมีการนำเอาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะประจำชาติมาทดสอบเปรียบเทียบกับวิธีการทางจิตวิทยาและนำเอาข้อมูลทางจิตมหาชนมาศึกษาร่วมด้วยเพื่อให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง

วัฒนธรรม (cross - cultural study)

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นักมานุษยวิทยา ยอร์จ เมอร์รอก

(George Murdock) จัดทำแฟ้มบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมของกลุ่มหรือเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ทั่วโลกไว้ ข้อดีคือ ทำให้มีการคิดค้นสมมติฐานแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้นมาทดลองอยู่เสมอ แต่มีข้อเสียที่ไม่สามารถค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของพฤติกรรมใด พฤติกรรมหนึ่งได้ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบพิธีกรรมเปลี่ยนสถานภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ มักเกิดขึ้นในสังคมที่มีการอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบดิดแม่ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบหนึ่งจะก่อให้เกิดพิธีกรรมแบบหนึ่งขึ้นมาได้ เป็นการศึกษาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของชนกลุ่มต่าง ๆ โดยวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความคล้ายคลึงหรือแตกต่างทางวัฒนธรรม และแบบแผนพฤติกรรม เคยเป็นวิธีการที่นิยมในระหว่างปี ค.ศ. 1950 - 1970 แต่ก็เริ่มเสื่อมความนิยมลงในเวลาต่อมา (ยศ สันตสมบัติ. 2537 : 181)

นักมานุษยวิทยาพยายามมองหาว่าอะไรเป็นตัวกำหนดอะไรระหว่างวัฒนธรรมกับบุคลิกภาพยังสรุปไม่ได้แต่นักมานุษยวิทยาบางท่าน เสนอว่าเป็นการแบ่งแยกวัฒนธรรมเพื่อวิเคราะห์เท่านั้น เพราะพัฒนาการทางบุคลิกภาพและการ

เรียนรู้ทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน (Spiro. 1951)

ในปัจจุบัน การศึกษาทางวัฒนธรรมมักเน้นการศึกษาปัญหาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ มีการตั้งสมมติฐานและเก็บข้อมูลเพื่อพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยมีทฤษฎีที่กำลังเป็นที่นิยมแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ทฤษฎีความขัดแย้ง (conflict theory) ทฤษฎีความคงที่ (consistency theory) และทฤษฎีการตอบสนอง (need - fulfilment theory)

การศึกษาแนววัฒนธรรมและบุคลิกภาพในสังคมไทย

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองเป็นช่วงที่มหาอำนาจตะวันตกให้ความสนใจศึกษาบุคลิกภาพ ลักษณะประจำชาติของประเทศต่าง ๆ สนับสนุนงานวิจัยทางมานุษยวิทยา รัฐบาลสหรัฐฯ สนใจข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของคนไทย ในช่วงนั้นมีการนำเอาวิชามานุษยวิทยามาใช้เป็นเครื่องมือในการวางแผนสงคราม ตลอดจนแนวนโยบายทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ผลการศึกษาคือ วัฒนธรรมและพฤติกรรมไทย (Thai Culture and Behavior) ของ

รศ. เบเนดิกต์ (อ้างอิงจาก พรรณิ
นัตร์พลรักษ์. 2522) ต่อมาได้มีกลุ่มชาว
ต่างประเทศและคนไทยอีกมากมาย ได้
ศึกษาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของคน
ไทย พอจะสรุปบุคลิกภาพคนไทยได้
ดังนี้คือ

(1) คนไทยเป็นคนรักสนุก ชอบ
การสังสรรค์ แทบจะไม่มี ความกังวล
จัดงานรื่นเริงในรูปของงานบุญและงาน
นักขัตฤกษ์ การทำบุญมิใช่เพื่อบรรลु
โลกุตระ แต่เป็นกิจกรรมที่สนุกสนาน
และก่อให้เกิดมิตรภาพ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย
ข้อความบางตอนที่ปรากฏในศิลาจารึก
หลักที่ 1 กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของ
คนไทยว่า "...เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกัน
แต่อรัญญิกทันเท่าหัวลาน คมบังคม
กลอง ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณเสียง
เลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใคร
จักมักหัวหัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน ..."
ลักษณะนิสัยรักสนุกไม่เคร่งครัดใน
เรื่องระเบียบประเพณีมากนัก จึงมัก
กล่าวว่า "ทำอะไรตามใจคือไทยแท้"
"คนไทยชอบชีวิตเรียบง่าย กิจกรรม
ต่าง ๆ ของคนไทยทุกภูมิภาคจึงมัก
แทรกเรื่องความสนุกสนาน วัฒนธรรม
ซึ่งเป็นประเพณีของราษฎร ตามเทศกาล
หรือฤดูกาล หรือทำบุญประเพณีต่าง ๆ

เช่น ขึ้นบ้านใหม่ บวชนาค แต่งงาน
จะเน้นความบันเทิงทั้งสิ้น (เสวภา
ไพทยวัฒน์. 2538 : 72 - 73)

(2) คนไทยเป็นคนมีจิตใจอ่อน
โยน บุคลิกภาพภายนอกเป็นคนยิ้มแย้ม
แจ่มใส พุดจาไพเราะ ใจเย็น ไม่ชอบ
แสดงออกซึ่งความโกรธและความรุนแรง
หลีกเลี่ยงการใช้อารมณ์ นับถือผู้หลักผู้
ใหญ่ อ่อนน้อม หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง
และการเผชิญหน้ากับผู้อื่น คลอสเนอร์
(2533 : 253) กล่าวว่า วัฒนธรรมไทยที่
แพร่หลายคือ หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า
กันในสังคม คนไทยหวังให้มีการสวม
หน้ากาก ปิดบังอารมณ์ไว้ไม่ให้ใคร
เห็นในวงสังคม โดยเฉพาะอารมณ์ใน
ทางทำลาย เช่น โกรธ เกasy รำคาญ
คนไทยมักจะไม่ได้ตอบอะไร ๆ อย่าง
ตรงไปตรงมา เพื่อหลีกเลี่ยงการที่จะ
ทำให้ผู้อื่นขุ่นข้องหมองใจ คนไทยจะมี
พฤติกรรมโต้ตอบ (interaction) กับ
บุคคลที่ตนไม่มีความสนิทสนม โดยใช้
หลัก "น้ำขุ่นเอาไว้ข้างใน น้ำใสเอาไว้
ข้างนอก" จะเห็นได้ว่าในความสัมพันธ์
ซึ่งหน้า (face - to - face relationship)
เราจะเน้นความสุภาพ การโต้เถียงกัน
จึงเป็นการ "พุดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสีย
ตำลึงทอง" ลักษณะความสัมพันธ์เช่น

นี้ Goffman เรียกว่าการสร้างภาพ
ประทับใจ (impression management)
(จิตยา สุวรรณชญ. 2521 : 107)

(3) คนไทยมีลักษณะปัจเจกบุคคล
จากการศึกษาของ จอห์น เอบบรี ในปี
พ.ศ. 2490 เขาได้เขียนบทความขึ้น
หนึ่งคือ “Thailand : A Loosely
Structured Social System (อ้างอิงจาก
ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2522) เขาเสนอว่า
คนไทยมีพฤติกรรมของบุคคลเป็น
อิสระ (individualistic behavior) ไม่
ชอบข้อผูกมัดและพยายามหลีกเลี่ยง
พันธะทางสังคม โครงสร้างและ
บรรทัดฐานทางสังคมไม่สามารถควบคุม
พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลได้ และ
เปิดโอกาสให้มีพฤติกรรมแตกต่างกัน
ได้มาก เอบบรี กล่าวว่าโครงสร้างของ
ระบบสังคมไทย ไม่มีผลบังคับ การ
แสดงออกให้ตรงกับความคิด แต่มี
โครงสร้างที่บังคับให้คนไทยข่มสติ
บังคับความรู้สึกของตนมิให้ไปทำลาย
ความสุภาพในการแสดงออก เพราะจะ
ทำให้เกิดปัญหาการขัดกันในความ
สัมพันธ์ระหว่างบุคคล (จิตยา
สุวรรณชญ. 2521 : 107) ในวัฒนธรรม
ไทย เรื่องของใจเป็นสาระสำคัญเช่น
จะมีคำว่า “เกรงใจ” “เห็นใจ” คำว่า

“เกรงใจ” มิได้มีคำภาษาอังกฤษที่มี
ความหมายตรง จึงทำให้คนต่างชาติไม่
สามารถเข้าใจหลักวัฒนธรรม (cultural
themes) ของไทยได้อย่างถูกต้อง จิตยา
สุวรรณชญ (2521) เห็นว่า การศึกษา
โครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่าง
คนไทย จะต้องพิจารณาระดับของ
ความใกล้ชิดและระดับของฐานะ
ตำแหน่งของผู้ที่เกี่ยวข้อง ปัจเจกชน
นิยมของไทยจะแตกต่างจากฝรั่งในแง่ที่
เราถือว่าทุกคนต่างจิตต่างใจ จึงไม่ควร
มีการบังคับใจกัน ไม่ใช่บังคับไม่ได้
ต่อมา แจ็ก พอตเตอร์ (2526) มีความ
เห็นตรงกับ สแตนลีย์ ทัมโบอาห์ (อ้าง
อิงจาก จิตยา สุวรรณชญ. 2527)
“แนวคิดเรื่องโครงสร้างหลวมเป็น
อุปสรรคกีดขวางการวิเคราะห์เชิงโครง
สร้าง” การตีความของพอตเตอร์
ต่อมโนทัศน์เรื่องโครงสร้างหลวม
คลาดเคลื่อนว่า เป็นสภาพสังคมที่ไร้
โครงสร้าง แท้จริงแล้วมโนทัศน์นี้ทำ
ให้เห็นได้ว่าสภาพสังคมไทย มีการ
เคลื่อนไหวปรับตัวอยู่ตลอดเวลา คน
ไทยเคยเข้าไปฝักใฝ่กับกลุ่มที่ขัดแย้งกัน
สองกลุ่มพร้อมกัน เพื่อจะได้รวมกลุ่ม
กับผู้ชนะแน่ ๆ ดร.โอคิตะ นักเศรษฐศาสตร์
ซึ่งชาวญี่ปุ่นนับถือมาก ได้กล่าวถึง

เมืองไทยว่า มีความสามารถในการปรับตัวได้ดีที่สุดต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย คนไทยสามารถนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับใช้ได้ สอดคล้องกับชีวิตและความต้องการของคนได้อย่างดี และมีความใจกว้างที่จะทนต่อความเชื่อ ความประเพณีและค่านิยม ที่แตกต่างกันของตนเองได้สูงมาก และที่สำคัญ คนไทยมีความสามารถในการประสานประโยชน์ เลือกสิ่งที่ดีเอาไว้ปรับปรุงให้เข้าสู่พื้นเดิมของตน (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2534 : 75 - 76)

ในระหว่างปี พ.ศ. 2490 ศาสตราจารย์ลอริสตัน ชาร์ป เป็นหัวหน้าโครงการศึกษาสังคมไทยที่หมู่บ้านบางชัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาสถานการณ์โลกยุคนั้นและความเป็นมาของโครงการ กล่าวได้ว่าอาจเป็นเจตนาารมณ์ของรัฐบาลอเมริกัน ที่ต้องการข้อมูลพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการรักษาผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะหลังจากโครงการ สหรัฐฯ ก็เริ่มเข้าแทรกแซงกิจการภายในของภูมิภาคนี้อย่างเต็มรูปแบบ

(ยศ สันตสมบัติ. 2527 : 189) จะเห็นได้ว่า การศึกษาบุคลิกภาพคนไทยจะเน้นลักษณะความเป็นปัจเจกบุคคล หรืออิทธิพลของพุทธศาสนาต่อค่านิยมและวัฒนธรรมไทย ดังเช่น ฟิลิปส์ (1965) เห็นว่าคนไทยมีลักษณะนิสัยที่รักอิสระ ไม่ผูกมัดตัวเองกับพันธะทางสังคม มีลักษณะปัจเจกบุคคล เชื่อเรื่องบุญกรรมตามคำสั่งสอนของพุทธศาสนา เสวภา ไพทยวัฒน์ (2538 : 80 - 81) กล่าวว่าศาสนาพุทธสอนให้คนไทยมีนิสัยไม่อิงฉาวิชาผู้ประสบความสำเร็จ เพราะเชื่อว่าการใช้ชีวิตเป็นผลมาจากกุศลกรรมในชาติก่อน ผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จ และมีความทุกข์ในชีวิตอันสืบเนื่องจากวิบากกรรม คนทำได้ดี คนทำชั่วจะได้ผลกรรมตอบสนอง คนไทยไม่ผูกอาฆาตพยาบาทให้อภัย ลูเซียน แสงส์ (1962) ได้ให้ข้อสังเกตความเป็นปัจเจกบุคคลของไทยว่า เสรีภาพในสายตาของคนไทยขึ้นอยู่กับ “ผลบุญ” ที่สะสมไว้ ทำบุญมาดีก็จะเกิดมาเสวยสุข มีอำนาจวาสนา ถ้าทำมาน้อย จะมีอำนาจต่ำ และต้องคอยพึ่งพิงผู้อื่นเสมอ ตามทัศนะของเขาคอลอสเนอร์ (2537) กล่าวว่ามีความแตกต่างประเทศบางคนเสนอว่า พุทธศาสนา

เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะพุทธศาสนาเน้นความจำเป็นที่จะต้องกำจัดตนเองให้พ้นจากกิเลส และการผูกพันอยู่กับวัตถุ และเป้าหมายทางวัตถุนิยม และให้คนรับสภาพของตนตามกรรม จึงกีดกันความเจริญ ซึ่งทั้งหมดนี้ คลอสเนอร์ เห็นว่าเป็นการแสดงถึงความเข้าใจในเนื้อหาของพุทธศาสนาอย่างตื้นเขิน และมีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้ง หลักการสำคัญข้อหนึ่งของพุทธศาสนาคือ ทุกข์เป็นผลที่เกิดจากกิเลสและความผูกพันจะดับทุกข์ได้ก็โดยขจัดเสียซึ่งกิเลสและความผูกพัน แต่จริง ๆ แล้วแต่ละคนย่อมมีความต้องการในระดับต่างกัน คนมีสถานภาพและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ต่องาน ส่วนที่เชื่อกันว่าชาวพุทธเชื่อชะตากรรมไม่สนใจความก้าวหน้านั้นไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะความจริงชาวพุทธรับเอาสภาพชีวิตในบางช่วงว่า เป็นผลจากกรรมเก่า แต่รู้ว่าจะเปลี่ยนสภาพชีวิตปัจจุบันและอนาคตได้โดยการกระทำของตัวเอง ในชีวิตปัจจุบัน ดังนั้นชาวพุทธจึงมองสภาพความเป็นอยู่ของตนด้วยความรู้สึกสมควร คือไม่รู้สึกรำคาญกับสภาพชีวิตและเตรียมที่จะเปลี่ยนสภาพชีวิต

ต้องมีพรหมวิหาร 4 อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ก็ต้องช่วยเหลือผู้อื่น บำบัดทุกข์ ยินดีกับผู้มีโชคกลาง และจะต้องไม่อิจฉาเขา และมีอุเบกขาเมื่อประสบเคราะห์ร้ายหรือความสำเร็จ การที่ชาวพุทธพยายามที่จะหลุดพ้นจากการผูกพันตนเองกับสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่เคยขาดความคิดถึงผู้อื่นหรือชุมชน ดังนั้นจะกล่าวว่า คนไทยมีลักษณะปัจเจกบุคคลเพราะพุทธศาสนาเป็นสาเหตุทั้งหมดคงไม่ได้

4. คนไทยมีความรับผิดชอบผูกพันในระยะยาว เอ็มบรี (Embree) ชีวโคร่งสร้างระบบสังคมไทยไม่มีกระบวนการที่จะบังคับให้คนไทยมีความสัมพันธ์ความรับผิดชอบในภาระหน้าที่ระยะยาวได้เช่นคนญี่ปุ่น โดยเขาสังเกตจากความสัมพันธ์ในรูปเฉพาะหน้า จึงไม่เข้าใจคนไทยได้ดีพอเมื่อพบว่าสามีอนุญาตให้ภรรยาน้อยไปแต่งงานกับคนรัก และยังให้เงินทองไปใช้อีก จึงวิเคราะห์เช่นนั้น

เอ็มบรี เห็นว่า เป็นการแสดงความไม่รับผิดชอบผูกพันของการเป็นสามีภรรยา แต่ในทัศนะของคนไทยนั้นจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของผู้ใหญ่ที่มีฐานะตำแหน่งสูงกว่า ไม่เห็นแก่ตัว มี

เมตตาต่อผู้น้อย ซึ่งในระบบสังคมไทยเรามีหลักวัฒนธรรมที่กำหนดความรับผิดชอบความสัมพันธ์ระยะยาวอยู่คือความสัมพันธ์ภายใต้ระบบบุญคุณ เป็นพันธกรณีทางใจในระยะยาวซึ่งมีพื้นฐานมาจากอิทธิทธิหรือประโยชน์ต่าง ๆ ที่ให้ ไม่ว่าจะเป็นในระหว่างผู้มีสถานภาพทัดเทียมกันหรือแตกต่างกัน โดยผู้ที่ได้รับประโยชน์ มีภาระผูกพันที่จะต้องทำอะไรตอบแทน ซึ่งเรียกว่า บุญคุณ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จะเป็นหนี้บุญคุณที่จะต้องชดใช้ การสำนึกถึงบุญคุณที่ผู้อื่นทำให้แก่ตนนั้น คนไทยเรียกว่า กตัญญู ในทางตรงข้าม การเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้คุณคนจนถึงกับปฏิเสธพันธกรณีที่จะต้องตอบแทนบุญคุณนั้นเรียกว่า เป็น คนเนรคุณ จะถูกสังคมตำหนิ คนไทยจะเป็นหนี้บุญคุณของพ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้อาวุโส นาย ฯ และตามหลักใช้ จงรักภักดี มีภาระผูกพัน ที่ถือเอาบุญคุณ และความกตัญญูเป็นเกณฑ์ (กลอสเนอร์. 2537 : 282 - 287)

การระลึกถึงบุญคุณเป็นที่มาของการกระทำ และระดับบุญคุณเป็นระบบของความสัมพันธ์ทางใจของส่วนบุคคล จึงอาจจะเป็นข้อเสียในระบบ

ของความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ เช่น การได้รับเงินเดือนขึ้นสองขั้น ผู้รับถือว่าเป็นบุญคุณ ผู้ให้ก็ถือว่า ทำบุญคุณ ดังนั้น การพิจารณาจึงมิได้อยู่ที่ผลงาน แต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัว (จิตยา สุวรรณชญ. 2527 : 109 - 110)

ลักษณะนิสัยนี้เองที่อาจจะเป็นองค์ความรู้ที่สหรัฐและประเทศยิ่งใหญ่อื่น ๆ สามารถใช้นำมาเป็นเครื่องมือทางสังคมโดยเข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องความสัมพันธ์แบบบุญคุณ ความอุปถัมภ์ที่เขาให้มาให้อุปของเงินทุน ความช่วยเหลือต่าง ๆ เป็นการแผ่ขยายอิทธิพล มีบทบาทในการค้ำจุนรัฐบาลทหาร ดำรงรัฐไทยไว้ในขอบข่ายความสัมพันธ์ในระบบทุนนิยมโลก เพื่อรักษาตลาดเสรีและสภาพเปิดทางเศรษฐกิจการเมืองสำหรับธุรกิจการค้าของบรรษัทข้ามชาติ การพัฒนาความสัมพันธ์ของประเทศไทยควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์แห่งการป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทิศทางนี้เอื้ออำนวยต่อการครอบงำของมหาอำนาจไทยต้องเสียดุลการค้า พึ่งความช่วยเหลือ และมีหนี้สะสมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ไทยจึงกลายเป็นประเทศทันสมัยแต่ไม่พัฒนา (ยศ สันตสมบัติ. 2537 : 190)

สรุป บุคลิกภาพของคนไทยได้ว่า เป็นคนรักสนุก ชอบสังสรรค์ จิตใจอ่อนโยน ยิ้มแย้มพูดจาไพเราะ ใจเย็น หลีกเลียงความขัดแย้งและการเผชิญหน้า ไม่แสดงออกถึงการมีอารมณ์รุนแรง มีลักษณะปัจเจกบุคคล ชอบอิสระ ไม่ชอบข้อผูกมัดทางสังคม เชื่อว่าต่างคนต่างจิตต่างใจ ไม่ควรมีการบังคับกัน นักเศรษฐศาสตร์สำคัญของญี่ปุ่น ได้กล่าวถึงลักษณะคนไทยไว้ว่า มีจุดเด่นอยู่ 3 ประการคือ ปรับตัวได้ดีที่สุด ใจกว้างที่จะรับรู้ค่านิยมและพฤติกรรมที่แตกต่างจากตน รวมทั้งมีความสามารถในการประสานประโยชน์ เลือกสิ่งที่ดีเอาไว้ปรับปรุงให้เข้าสู่พื้นเดิมของตน คนไทยเชื่อเรื่องกรรม และจะดับทุกข์ได้ก็โดยการละกิเลสและความผูกพันในระดับต่าง ๆ ตามสถานภาพ ไม่ใช่ที่ชาวต่างชาติบางคนกล่าวว่าคนไทยเป็นปัจเจกบุคคลเพราะพุทธศาสนา เอ็มปรี เสนอว่าคนไทยไม่มีความรับผิดชอบผูกพันในระยะยาวแต่จริง ๆ แล้วระบบสังคมไทย มีหลักวัฒนธรรมที่กำหนดความรับผิดชอบ ความสัมพันธ์ระยะยาวอยู่คือ ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบบุญคุณที่ต้องตอบแทน เป็นพันธกรณีทางใจในระยะยาว

และความจริงอันนี้ที่ได้จากผลการศึกษาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของคนไทย ทำให้ต่างชาติใช้เป็นเครื่องมือทางสังคม ที่จะมามีความสัมพันธ์แบบบุญคุณเพื่อผลประโยชน์ที่เราจะต้องตอบแทน

บรรณานุกรม

- คลอสเนอร์ เจ วิลเลียม. (2537). สะท้อนวัฒนธรรมไทย = Reflections on The Culture. ขัตติยา กระณสุต แปล. กรุงเทพฯ : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
- ขัตติยา สุวรรณขุ. (2527). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- เบเนดิกส์ รัส. (2522). วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย = Thai Culture and Behavior. พรณี นัตรพลรัักษ์ แปล ม.ป.พ.
- ประสิทธิ์ สวาสดีญาติ. (2535). "วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ," ใน สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสวกา ไพทยวัฒน์. (2538). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย : แนวทางอนุรักษ์และการพัฒนา. ดำรา-เอกสารวิชาการ ฉบับที่ 87 ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษารัฐบาล.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537.) วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทย แนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). "วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์," ใน เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง "วิกฤติการณ์ทางสังคมไทย" สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2534). เพื่อเข้าใจวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เอบรี่ จอห์น. (2522). "Thailand : A Loosely Structured Social System," ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ แปล. ใน ลักษณะสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Hanks, L. (1962). "Merit and Power in the Thai Social Order" in American Anthropologist. 64 (6).

Phillips, Herbert. P. (1965). Thai Peasant Personality. Berkeley : University of California.

Spiro, M. (1951). "Culture and Personality : The Natural History of a False Dichotomy," Psychiatry. 14.